

صفحات ۴۲ ° ۲۳

ارتقای سطح کیفی فضاهای عمومی شهری با رویکرد عدالت اجتماعی (مطالعه موردی: محله دزاشیب منطقه یک شهرداری تهران)

کسری اصغرپور^۱نسیم خانلو^۲کرامت الله زیاری^۳وحید شالی امینی^۴

چکیده

عدالت اجتماعی، ریشه در عدالت فضایی و محیطی دارد. و عدم دسترسی بخش‌هایی از شهر به فضاهای عمومی باعث محرومیت ساکنان از امکانات موجود خواهد بود که نشان از یک بی عدالتی است. پژوهش حاضر از نوع کاربردی بوده و روش تحقیق توصیفی^۵ تحلیلی می باشد. در این راستا با تعیین ۹ شاخص از جمله دسترسی ها به مراکز آموزشی، درمانی، انتظامی، شبکه ارتباطی اصلی، پارک ها و فضاهای سبز و... به ارزیابی سطح کیفی فضاهای عمومی محله دزاشیب واقع در ناحیه ۴ منطقه ۱ شهرداری تهران با تأکید بر موضوع دسترسی خواهد بود. روش تجزیه و تحلیل این تحقیق تحلیل سلسله مراتبی (AHP) و ابزار تحلیل نیز expert choice و GIS می باشد. نتایج تحقیق نشان می دهد فضاهای عمومی واقع در مرکز و شرق محله از وضعیت نامناسبی به جهت برخورداری از عدالت اجتماعی، مواجه است. و نیازمند جانمایی کاربری ها و فضاهای عمومی شهری بخصوص فضاهای مذهبی، درمانی، انتظامی و حمل و نقل عمومی است و در پایان نیز پیشنهادات و راهکارهایی در جهت ارتقاء سطح کیفی فضاهای عمومی محله ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی

فضاهای عمومی شهری، عدالت اجتماعی، سطح کیفی، دسترسی، GIS AHP

۱. دانشجوی دکترای رشته شهرسازی گروه شهرسازی دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد امارات

Email: kasra.asgharpour@gmail.com

۲. استادیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق

Email: nasim.khanloo@gmail.com

Email: zayyari@ut.ac.ir

۳. استاد تمام دانشگاه تهران

۴. استادیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

Email: vah.shali_amini@iauctb.ac.ir

طرح مسأله

فضاهای عمومی نظیر خیابان‌ها، میادین و گره‌های شهری امروزه جایگاه با ارزشی در برنامه‌ریزی و طراحی شهری یافته‌اند. این امر ناشی از تأثیر این فضاها بر جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی شهرها و در نتیجه تولید سرمایه اجتماعی است. فضای عمومی دارای دو مفهوم کلی می‌باشد. یکی فضای عمومی با ماهیتی غیرمادی که به ایده‌ها و ارزش‌های داخلی یک جامعه برمی‌گردد و دیگری فضای عمومی با ماهیتی مادی که نشان‌دهنده قلمروهای فیزیکی یک جامعه شهری است. مفهوم اخیر رویکردی کالبدی داشته که نمود بارز آن خیابان‌ها و میادین شهر می‌باشد. (مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، ۱۳۹۲). فضاهای عمومی دارای برخی ویژگی‌ها است که از جمله آنها موارد ذیل می‌باشد:

مالکیت این فضاها از آن تمام‌شهروندان بوده و برای استفاده عمومی و همگانی می‌باشد؛ در این فضاها علاوه بر تفاوت و تمایز فضا و کالبد، رفتارها نیز به طور محسوس تغییر می‌کند. در نتیجه مکانی برای بروز رفتارهای دلخواهی و آزادانه بوده و به ایجاد همبستگی و علائق مشترک شهروندی می‌انجامد؛ این فضاها عاری از سلطه ماشین بوده و با ایجاد آسودگی خاطر، امنیت و رفتارهای انسان‌مدارانه، محیطی مناسب و جذاب برای گذران اوقات فراغت فراهم می‌آورد (مسعودی، ۱۳۸۶).

فضاهای عمومی شهری به عنوان کانونی که اقشار مختلف مردم در آن حضور می‌یابند، نیازمند طراحی آگاهانه هستند به نحوی که رضایت مخاطب را جلب نمایند (ایزدی و حقی، ۱۳۹۴). کیفیت در یک فضا در شهر از برآیند مولفه‌هایی حاصل می‌شود که با شناسایی کارکردها و اثرات مناسب هر یک از آنها بر فضا می‌توان راهکارهایی برای بهبود کیفیت فضاهای شهری ارائه داد (علی پور و همکاران، ۱۳۹۱). همچنین پاکزاد، مفهوم کیفیت را عبارت از چگونگی یک شیء که تأثیر عاطفی و عقلانی بر مخاطب می‌گذارد و مفهوم کمیت را عبارت از اندازه، میزان، مقدار تراکم یک شیء و جنسیت می‌داند.

کیفیت محیط زیرمجموعه‌ای از کیفیت زندگی است. کیفیت زندگی به جنبه‌های کمی و کیفی توأمان می‌پردازد و بدون کیفیت محیطی که در آن زندگی می‌کنیم معیایی ندارد. بنابراین می‌توان گفت کیفیت محیط یک قسمت از کیفیت زندگی است و شامل تمام فاکتورهایی می‌شود که بخشی از رضایتمندی انسانها را تشکیل می‌دهد. کیفیت محیط شهری در توجه توأم به جنبه‌های کیفی و کمی عناصر شهری و اجزای تشکیل دهنده آنها نهفته است. برنامه‌ریزان معتقدند کیفیت محیط یک مفهوم اصلی برای برنامه‌ریزی منطقه‌ای و اجتماعی است و با

مفاهیمی همچون کیفیت زندگی، تنوع فضای اجتماعی، ویژگیهای فیزیکی، فعالیتها، وابستگیهای مکانی و هویت شهری در ارتباط است. معیارها و شاخصهای کیفیت محیط شهری دارای تنوع و گوناگونی خاص خود هستند. در جدول ذیل برخی از این شاخصها از دیدگاه محققان نشان داده شده است.

جدول ۱: برخی ویژگیها و معیارهای ارائه شده برای فضاهای عمومی شهری.

ردیف	نظریه پرداز	معیارهای ارائه شده
۱	کونین لینچ	سرزندگی، معنی، تناسب، دسترسی، نظارت و اختیار، کارایی، عدالت
۲	جین جیکوبز	ملحوظ داشتن فعالیتهای مناسب پیش از توجه به نظم بصری محیط، استفاده از کاربری مختلط چه به لحاظ نوع استفاده و چه از نظر حضور ابنیه با ستهای مختلف در یک ناحیه، توجه به عنصر خیابان، نفوذپذیر بودن، قابل دسترس بودن بافت، اختلاط اجتماعی و انعطاف پذیر بودن فضاها.
۳	جان پانتر و کارمونا	کیفیت پایداری زیست محیطی، کیفیت منظر شهر، کیفیت دیدهها، کیفیت فرم شهر، کیفیت فرم ساختمان و کیفیت عرصه همگانی
۴	متیو کارمونا	دسترسی، سخت فضا و نرم فضا، فضای همگانی، ایمنی و امیبت، منظر شهری، اختلا و تراکم، همه شمول بودن و مدیریت زمانی فضا.
۵	بارباراوارد و همکارن	حق تصرف مطمئن، خودیاری، محافظت، آب پاک، خدمات اساسی، اقتصاد فعال، کنترلهای اجتماعی موثر، تصمیمات مشارکتی و فقدان جدایی اجتماعی
۶	ساوت ورث	خوانایی، ساخت، شکل دسترسی، راحتی و آسایش، حفاظت از محیط، باز بودن فضاها، سرزندگی و حیات، تنوع، تجانس، شادی و شعف، معنی، سلامتی و ایمنی، مرمت و نگهداری

منبع: تقوایی و همکاران، ۱۳۹۲

مفهوم عدالت اجتماعی

از منظر شهرسازی، عدالت در برگیرنده مفاهیمی چون توزیع متناسب عملکردها و خدمات، دسترسی مناسب به مراکز خدمات دهی و فعالیتی، بدون تبعیض و تفاوت بین ساکنان

یک شهر یا منطقه شهری می‌باشد (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۳). از مهمترین جریان‌های فکری معاصر در ارتباط با توسعه و عمران شهری می‌توان به رواج مفاهیم کیفیت زندگی^۱، رفاه اجتماعی^۲، و اهم آنها عدالت اجتماعی اشاره کرد که نفوذ و اثر گذاری آنها همچنان روبه افزایش می‌باشد. عدالت اجتماعی و یکی از ابعاد وابسته آن، "عدالت فضایی" یکی از رویکردهای نوین در زمینه اصلاح و تکامل مفهوم توسعه است که در پرتو نفوذ این مفهوم، رویکردی جدیدی در عرصه برنامه‌ریزی شهری شکل گرفته است که معتقد است برنامه‌ریزی شهری علاوه بر توجه به اهداف کالبدی و کارکردی، می‌باید به نیازهای کیفی و روانی مردم در محیط زندگی شهروندی مانند هویت اجتماعی، امنیت و رفاه اجتماعی، اشتغال پایدار، آسایش روانی، احساس زیبایی، همستگی و تعلق اجتماعی و غیره نیز پاسخ گوید (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۴). با توجه به مباحث فوق، تحقیق حاضر به دنبال بررسی وضعیت فعلی فضاهای عمومی در منطقه مورد مطالعه و نحوه گسترش آنها در ارتباط با عدالت اجتماعی و راهکارهای بهبود این وضعیت می‌باشد.

در تحلیل کاربری اراضی که فضاهای عمومی بخشی از کاربری‌ها است، شاخص‌های عدالت اجتماعی، مطلوبیت، ظرفیت و سازگاری، چهار شاخص کلیدی محسوب می‌شوند. در این میان دسترسی عادلانه به زمین و کاربری‌های مختلف آن و استفاده بهینه از آن از مؤلفه‌های اساسی در توسعه پایدار و عدالت اجتماعی است، لذا استفاده از زمین و فضا به عنوان یک منبع عمومی، حیاتی و ثروت همگانی باید براساس اصول علمی برنامه‌ریزی کاربری زمین صورت پذیرد.

عدالت اجتماعی یکی از مفاهیم مرتبط با طراحی و ایجاد فضاهای عمومی شهری می‌باشد. بنیان نظریه‌های عدالت اجتماعی^۳ این موضوع است که، که نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه، بر سازمان فضایی آن تأثیر دارد و همچنین تغییر در سازمان فضایی و روابط اقتصادی- اجتماعی و توزیع درآمد در جامعه اثر مستقیم دارد. مفهوم عدالت اجتماعی همواره در فلسفه اجتماعی از اخلاق ارسطو به این طرف مطرح بوده است و در دو قرن اخیر این موضوع توسط هیوم و روسو مطرح گردید و اصول عدالت اجتماعی توسط بنتهام و میل فرمول‌بندی شد (هاروی، ۴، ۱۹۹۷).

عدالت اجتماعی توزیع عادلانه خدمات عمومی در سکونتگاه با در نظر گرفتن معیارهای

-
- 1 Quality of Life
  - 2 Social Welfare
  - 3 Social Equity
  - 4 Harvey

نیاز، برابری ذاتی و اولویت می‌باشد (حاتمی نژاد، ۳۲-۳۳، ۱۳۸۰). مفهوم عدالت اجتماعی از منظرهای مختلف قابل بررسی است و مفاهیمی چون عدالت اجتماعی، عدالت فضایی، عدالت جغرافیایی و عدالت محیطی نیز متأثر از چند بعدی بودن این مفهوم است، اما آنچه حائز اهمیت است این است که اساس هرگونه تغییر در سازمان فضایی در روابط اقتصادی و اجتماعی و توزیعی درآمد در جامعه اثر مستقیم می‌گذارد (مرصوصی، ۱۳۸۳؛ ۹۱).

دیوید هاروی، اولین جغرافیدانی بود که مفهوم عدالت اجتماعی را در کمک به خیر و صلاح همگانی، ملاک توزیع درآمد در مکان‌ها، تخصیص عادلانه منابع و رفع نیازهای اساسی مردم به کار گرفت (شکویی و موسی کاظمی، ۱۳۷۸؛ ۱۲۴). به عقیده هاروی مفهوم عدالت اجتماعی اولاً آن‌قدر همه‌شمول نیست که بتوان در قالب آن درباره یک اجتماع خوب قضاوت کرد. عدالت را اساساً می‌توان به عنوان اصل در نظر گرفت که برای حل و فصل دعاوی متضاد به وجود آمده است. اصول عدالت اجتماعی باید ناظر بر تقسیم ثمرات تولید و توزیع مسئولیت‌ها در فرایند کار جمعی باشد. این اصول همچنین شامل نهادها و سازمان‌های اجتماعی مرتبط با فعالیت تولید و توزیع نیز می‌شود (Acocella, 2002: 24). از نظر برایان بری هم نظریه عدالت اجتماعی نظریه ای است که درباره نوع ترتیبات اجتماعی بوده و قابل دفاع باشد. وی معتقد است در حالی عدالت اجتماعی یک مفهوم بسیار وسیع است، اغلب توجه بر روی توزیع درآمد و سایر منابع مرتفع کننده نیاز مردم است که به شرایط مادی جمعیت بستگی دارد (Barry, 1989: 3).

عدالت اجتماعی از مفاهیم بنیادین توسعه پایدار سکونتگاه است. در تبیین مفهوم عدالت اجتماعی، نیاز به بررسی شناخت سکونتگاه‌ها از نظر امکانات و خدمات اولیه و اساسی است. در هر صورت عدالت اجتماعی به عنوان یکی از اصول چهارگانه توسعه پایدار تمام جهان مورد توافق قرار گرفته، هرچند تعاریف عدالت اجتماعی متفاوت و در مکانی افت و خیز دارد اما آنچه که در تمام تعاریف پذیرفته شده، اینست که عدالت اجتماعی به دنبال کاهش نابرابری‌ها بوده و با از بین بردن شکاف‌های عمیق بین امتیازات مثبت و منفی می‌تواند نتایج زیان‌آوری را که محرومیت و فقر بر محیط زیست و توسعه پایدار وارد می‌آورد از بین ببرد (keyti, 2001: 18 & Barton).

ماهیت عدالت اجتماعی را می‌توان در قالب سه معیار زیر عنوان نمود:

۱. نیاز: نیاز مفهومی نسبی است. احتیاجات بشر و نیازهای انسانی ثابت نیستند و وابسته به شعور انسانی هستند و به موازات تحول جامعه، شعور و در نتیجه نیاز تحول می‌یابد (هاروی، ۱۰۲، ۱۳۷۶). افراد دارای حقوق مساوی در بهره برداری از منابع و امتیازات هستند ولی نیاز همه مشابه نیست. تساوی در بهره برداری از دیدگاه افراد به صورت تخصص نابرابر منافع جلوه گر می‌شود.

۲. کمک به مصالح عمومی: در واقع روشن است که اشخاصی که در ایجاد منافع یا مصالح عمومی برای شهروندان نقش دارند خود را دارای استحقاق بیشتری نسبت به کسانی که منافع عمومی کمتری ایجاد می‌کنند می‌دانند.

۳. استحقاق: افرادی که با مشاغل سخت و پر مشقت در ارتباط هستند نسبت به سایرین حق بیشتری مطالبه می‌کنند. استحقاق در چارچوب جغرافقای، تخصیص منابع اضافی برای جبران مشکلات اجتماعی و طبیعی خاص هر منطقه به شمار می‌آید (همان؛ ۱۰۹).

بنابراین عدالت اجتماعی باید در برگزیده عدالت توزیعی و تخصیصی باشد. زیرا نمی‌توان منافع عمومی، نیازها و استحقاق شهروندان را بدون معیارهای توزیعی و تخصیصی در نظر گرفت و هر گونه برنامه‌ریزی کالبدی که مبتنی بر عدالت اجتماعی در فضاهای عمومی باشد، باید بتواند هم در توزیع نیازها، منافع عمومی، استحقاق و هم در تخصیص آن‌ها مؤثر باشد. از جمله عواملی که باید در جهت اجرای عدالت اجتماعی و همراه با عدالت فضایی در برنامه‌ریزی فضاهای عمومی رعایت نمود، دسترسی و توزیع مناسب خدمات عمومی و استفاده صحیح از فضاها است.

پیشینه تحقیق

امینی و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان "ارزیابی عوامل مؤثر بر افزایش کیفیت فضاهای عمومی در شهرهای جدید، نمونه موردی: شهر جدید پرد" عنوان می‌کنند فضاهای عمومی شهری بعنوان فضاهای قابل دسترس برای همه و بستری برای کنش‌های اجتماعی از اهمیت زیادی برخوردار هستند. و شهر جدید پرد از آن جا که با هدف سکونت سرریز جمعیت تهران بنا گردید به همین دلیل از فضاهای عمومی با کیفیت پایین برخوردار است و میان برقراری تعاملات اجتماعی، میزان دسترسی پذیری به فضاها، خصوصیات شخصی شهروندان و افزایش کیفیت فضاهای عمومی شهری رابطه معناداری وجود دارد (امینی و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۹).

"ارزیابی توزیع فضایی خدمات شهری با رویکرد عدالت اجتماعی، مورد پژوهی: منطقه ۳ بندرعباس" عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد، سرایی (۱۳۹۳) است که بیان می‌کند شهرها پدیده‌های اجتماعی و فیزیکی پیچیده‌ای هستند که زیر فشار دائمی توسعه قرار دارند و تغییرات کمی و کیفی زیادی در آن‌ها به وقوع می‌پیوندد. از مهم‌ترین پیامدهای رشد شتابان شهرنشینی و توسعه کالبدی شهرهای کشور در دهه‌های اخیر از هم‌پاشیدگی نظام توزیع مراکز خدماتی شهر بوده است. به منظور انجام این پژوهش از یک سری شاخص‌های عدالت اجتماعی و خدمات شهری از قبیل: شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، نهادی-کالبدی، خدمات عمومی شهری و شاخص‌های توزیع خدمات شهری بهره گرفته شده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که شاخص جمعیت با ۹۹ درصد همبستگی در سطح معناداری ۹۹ درصد و ضریب تأثیر ۹۹ درصد بیشترین تأثیر را بر روی توزیع خدمات شهری در منطقه سه داشته است

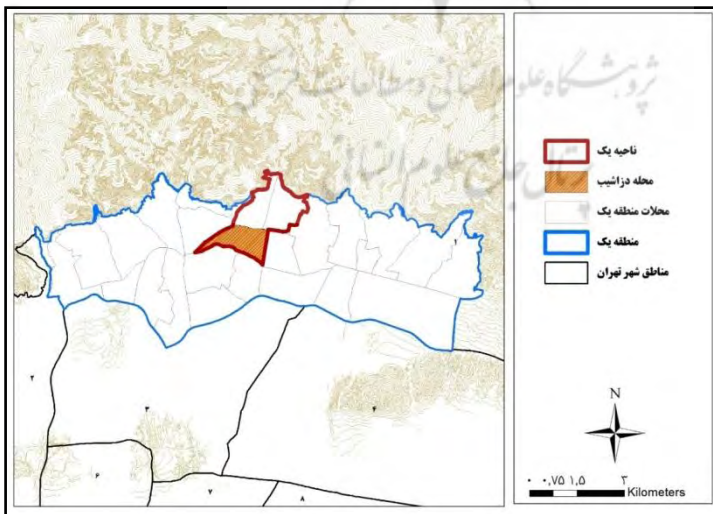
(سرای، ۱۳۹۳: ۲۶).

لطفی و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله ای با عنوان "شهر و عدالت اجتماعی: تحلیلی بر نابرابری های محله ای (مورد مطالعه، محلات مراغه)" بدنبال تبیین کیفیت زندگی بر مبنای شاخص های اقتصادی، اجتماعی، مسکونی، بهداشت، دسترسی به فضاهای عمومی در ۲۶ محله شهر مراغه هستند. نتایج نشان می دهد تنها ۲ محله از سطح استاندارد مطلوب برخوردارند و باقی ۲۲ محله بر اساس شاخص های کیفیت زندگی و دسترسی ها از شرایط خوبی برخوردار نیستند (لطفی و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۲).

رضویان و بیرام زاده در پژوهشی با عنوان عملکرد مدیریت شهرهای کوچک در برنامه ریزی کاربری اراضی در شهر بناب به بررسی کاربری ها با سه معیار (ظرفیت، سازگاری، عدالت اجتماعی) پرداختند. نتایج تحقیق آنها حاکی از وجود آشفتگی و نابسامانی کمی و کیفی در کاربری ها و بین کاربری ها است که نشانگر نمود فضایی از ضعف مدیریت شهری در توزیع بهینه کاربری ها، تخصیص منابع و امکانات در گستره شهر می باشد و مکان گزینی کاربری ها و پراکنش فضایی آنها با استانداردهای رایج جامعه شهری کشور متناسب نبوده است (رضویان و بیرام زاده، ۱۳۸۷: ۱۱۴-۱۰۱).

شناخت نمونه مورد مطالعه

محله دزاشیب با مساحتی معادل ۱۷۲.۱۸ هکتار و جمعیتی معادل ۱۰۹۲۷ نفر در ناحیه چهار منطقه یک شهرداری تهران می باشد. محدوده فعلی این محله از شمال به خیابان شهید

باهنر، از جنوب به خیابان دزاشیب ° خیابان لواسانی (کامرانیه غربی)، از شرق به خیابان شهید بازدار (کامرانیه شرقی) و از غرب به سه راه نیاوران و خیابان دزاشیب منتهی می گردد.

نقشه شماره (۱): موقعیت محله دزاشیب در منطقه یک شهرداری تهران

در این محله بیشترین سرانه در کاربری‌ها هم در وضعیت موجود و هم در وضعیت پیشنهادی مربوط به کاربری مسکونی می‌باشد. به نحوی که سرانه موجود حدود ۴۰۳.۴۹ و پیشنهادی ۶۷۴.۲۵ متر مربع می‌باشد که به ترتیب ۴۲.۲۵ و ۴۱.۴۲ درصد کل کاربری‌های محله را به خود اختصاص می‌دهد.

دومین کاربری مهم در وضعیت موجود مربوط به شبکه معابر می‌باشد که دارای سرانه ۳۲۶۶۹ مترمربع و ۳۴.۲۱ درصد کل کاربری موجود می‌باشد. بعد از آن کاربری‌های اداری، دبیرستان، پایانه حمل و نقل بار و مسافر به ترتیب با سرانه‌های ۲۱.۸۶ (یا ۲.۲۹ درصد)، ۲۱.۲۷ (یا ۲.۲۳ درصد) و ۱۸.۰۴ (یا ۱.۸۹ درصد) جزو پنج کاربری عمده محله دزاشیب می‌باشند. بعد از آن پنج کاربری درمانی عمومی، مدارس راهنمایی، پاسگاه نیروی انتظامی، انبار و پارکینگ به ترتیب با درصد سرانه‌های ۱.۸۴، ۱.۷۰، ۱.۲۰ و ۱.۱۱ بیشترین سهم را در اشغال فضای کاربری‌های محله برعهده دارند.

جدول شماره (۱): میانگین سرانه و درصد موجود و پیشنهادی محله دزاشیب

کاربری و ریز کاربری ها	سرانه موجود	سرانه پیشنهادی	درصد موجود	درصد پیشنهادی	اختلاف سرانه
مسکونی	۴۰۳.۴۹	۶۷۴.۲۵	۴۲.۲۵	۴۱.۴۲	۲۷۰.۷۶
تجاری	۰.۴۹	۰.۵۶	۰.۰۵	۰.۰۳	۰.۰۷
	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱-
	-	-	-	-	۰.۰۰
	۷.۳۴	۶.۳۴	۰.۷۷	۰.۳۹	۰.۹۹-
آموزشی	۱.۵۰	۱.۹۸	۰.۱۶	۰.۱۲	۰.۴۸
	۹.۲۱	۸.۶۲	۰.۹۶	۰.۵۳	۰.۶۰-
	۱۶.۲۸	۸.۶۲	۱.۷۰	۰.۵۳	۷.۶۶-
	۲۱.۲۷	۱۷.۹۶	۲.۲۳	۱.۱۰	۳.۳۱-
	۱.۷۰	۱.۴۰	۰.۱۸	۰.۰۹	۰.۳۰-

۳.۳۰	۰.۴۲	۰.۳۷	۶.۸۲	۳.۵۲	خانه بهداشت	درمانی
۱.۲۷	۰.۴۶	۰.۶۴	۷.۴۲	۶.۱۵	مرکز بهداشتی و درمانی	
- ۱۶.۷۹	۰.۰۵	۱.۸۴	۰.۷۹	۱۷.۵۸	درمانی - عمومی	
۰.۲۲-	۰.۰۸	۰.۱۶	۱.۳۳	۱.۵۵	حمام	بهداشتی
۰.۲۳-	-	۰.۰۲	-	۰.۲۳	سرویس بهداشتی عمومی	
۷.۴۹-	۰.۰۴	۰.۸۵	۰.۶۱	۸.۱۰	بهداشتی - عمومی	
۰.۲۵	۱.۳۶	۲.۲۹	۲۲.۱۱	۲۱.۸۶		اداری
۲.۰۷-	۰.۲۹	۰.۷۱	۴.۷۵	۶.۸۳	مسجد	مذهبی
۰.۵۱-	۰.۲۰	۰.۳۹	۳.۱۸	۳.۶۹	حسینیه	
۰.۹۶	۰.۲۴	۰.۳۱	۳.۹۱	۲.۹۵	امامزاده	
۰.۷۳-	۰.۲۸	۰.۵۵	۴.۵۲	۵.۲۵	مذهبی - عمومی	
۱.۸۰	۰.۱۵	۰.۰۶	۲.۳۶	۰.۵۶	کتابخانه	فرهنگی
۰.۷۹	۰.۰۵	-	۰.۷۹	-	فرهنگی - عمومی	
۲.۸۶	۰.۷۷	۱.۰۱	۱۲.۴۶	۹.۶۰	مجموعه فرهنگی - تفریحی	
۳۵.۰۷	۲.۷۳	۰.۹۸	۴۴.۴۲	۹.۳۵	زمین روباز ورزشی	ورزشی
۵.۰۴	۰.۵۱	۰.۳۵	۸.۳۴	۳.۳۰	مجتمع سرپوشیده	
۶.۲۴	۰.۵۴	۰.۲۸	۸.۸۷	۲.۶۳	ورزشی - عمومی	

۵.۸۸	۰.۴۶	۰.۱۶	۷.۴۳	۱.۵۵	نمایندگی پست	تاسیسات و تجهیزات
۴.۶۹	۰.۲۹	-	۴.۶۹	-	دفتر پستی	
۱.۶۶	۰.۳۷	۰.۴۵	۵.۹۸	۴.۳۲	مخابرات	
۰.۰۹	۰.۰۸	۰.۱۴	۱.۳۸	۱.۲۹	غسالخانه	
۴.۵۰	۰.۵۹	۰.۵۳	۹.۵۶	۵.۰۶	موتورخانه و منابع آب	
۰.۰۴-	۰.۰۴	۰.۰۷	۰.۶۰	۰.۶۴	جایگاه عرضه سوخت	
۲.۳۵	۰.۳۸	۰.۴۱	۶.۲۵	۳.۹۰	تاسیسات و تجهیزات - عمومی	نظامی و انتظامی
۵.۱۷-	۰.۳۸	۱.۲۰	۶.۲۵	۱۱.۴۳	پاسگاه نیروی انتظامی	
۳.۳۴	۰.۲۶	۰.۰۹	۴.۱۹	۰.۸۵	پایگاه مقاومت بسیج	
۰.۰۷-	۰.۰۳	۰.۰۵	۰.۴۵	۰.۵۲	انتظامی - عمومی	
۷.۲۸-	۰.۲۱	۱.۱۱	۳.۳۶	۱۰.۶۴	انبار و پارکینگ	حمل و نقل
۱.۴۷-	۱.۰۲	۱.۸۹	۱۶.۵۷	۱۸.۰۴	پایانه حمل بار و مسافر	
- ۲۸.۵۳	۱۸.۳۲	۳۴.۲۱	۲۹۸.۱۶	۳۲۶.۶۹	شبکه معابر	
۱۵.۰۳	۰.۹۲	-	۱۵.۰۳	-	فضای بازی کودکان	فضای سبز
۵۴.۵۵	۳.۴۷	۰.۲۰	۵۶.۴۳	۱.۸۸	پارک	
۳۱۲.۰۶	۱۹.۳۹	۰.۳۸	۳۱۵.۶۷	۳.۶۱	فضای سبز	
۲۳.۴۰	۱.۴۴	-	۲۳.۴۰	-	فضای الحاقی	
۶۷۲.۹۶	۱۰۰.۰۰	۱۰۰.۰۰	۱,۶۲۷.۹۱	۹۵۴.۹۵		

براساس جدول فوق بیشترین کمبود در میان کاربری‌ها به ترتیب به کاربری‌های فضای سبز با کمبود سرانه ۳۱۲.۰۶ مترمربع، مسکونی ۱۷۰.۷۶ مترمربع، پارک ۵۴.۵۵، زمین ورزشی روباز ۳۵.۰۷، فضای الحاقی با ۲۳.۴۰ پنج کاربری عمده دارای اولویت اول و پس از آن کاربری‌های فضای بازی کودکان با ۱۵.۰۳ متر مربع و فضای ورزشی یا ۶.۲۴ مترمربع، نمایندگی پست (۵.۰۸ مترمربع)، مجتمع سرپوشیده (۵.۰۴ مترمربع)، دفتر پستی (۴.۶۹ مترمربع) پنج کاربری دوم می‌باشد که با وضع موجود اختلاف محسوسی دارند. سایر کاربری‌هایی که نیازمند توسعه و تخصیص فضای بیشتری می‌باشند در نمودار ۳ درج شده است.

روش شناسی

تحقیق حاضر در زمره تحقیقات کاربردی بوده و روش تحقیق توصیفی^۱ تحلیلی می‌باشد. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) در نرم افزار expert choice معیارهای ارتقاء سطح کیفی فضاهای عمومی شهری با تأکید بر دسترسی‌ها وزن‌دهی می‌شود و در نرم افزار GIS^۲ تحلیل می‌شود. در علم تصمیم‌گیری که در آن انتخاب یک راهکار از بین راهکارهای موجود و یا اولویت بندی راهکارها مطرح است، چند سالی است که روش‌های تصمیم‌گیری با شاخص‌های چندگانه جای خود را باز کرده اند. از این میان روش تحلیل سلسله مراتبی بیش از سایر روش‌ها در علم مدیریت شهری مورد استفاده قرار گرفته است. این روش یکی از معروفترین فنون تصمیم‌گیری چند منظوره است که اولین بار توسط توماس ال. ساعتی عراقی الاصل در دهه ۱۹۷۰ ابداع گردید که منعکس کننده رفتار طبیعی و تفکر انسانی است. این تکنیک، مسائل پیچیده را بر اساس آثار متقابل آن‌ها مورد بررسی قرار می‌دهد و آن‌ها را به شکلی ساده تبدیل کرده و به حل آن می‌پردازد (Zhou, 2006: 84).

فرایند تحلیل سلسله مراتبی در هنگامی که عمل تصمیم‌گیری با چند گزینه رقیب و معیار تصمیم‌گیری روبروست می‌تواند استفاده گردد. معیارها می‌تواند کمی و کیفی باشند. اساس این روش تصمیم‌گیری بر مقایسات زوجی است. تصمیم‌گیرنده با فراهم آوردن درخت سلسله مراتبی تصمیم‌آغاز می‌کند. سپس یک سری مقایسه‌های زوجی انجام می‌گیرد. این مقایسه‌ها وزن هر یک از فاکتورها را در راستای گزینه‌های رقیب مورد ارزیابی در تصمیم‌را نشان می‌دهد. در نهایت فرایند تحلیل سلسله مراتبی به گونه‌ای ماتریس‌های حاصل از مقایسه‌های زوجی را باهم تلفیق می‌سازد که تصمیم‌بینه حاصل آید (Sener, 2004: 114).

1 analytic hierarchy process

2 geographic information system

یافته‌های پژوهش

ارائه شاخص‌های انتخاب شده جهت تحلیل سطح کیفی فضاهای عمومی نمونه مورد مطالعه

به منظور ارزیابی پتانسیل محله دزاشیب در برخورداری از فضاهای عمومی و نمایش قسمت‌های با سطح کیفی خیلی بالا تا خیلی پایین به ارائه شاخص‌ها می‌پردازیم. شایان ذکر است در این تحقیق تأکید بر بحث مهم میزان دسترسی به فضاهای عمومی درون محله می‌باشد. دسترسی یکی از خصوصیات یک شهر و محله خوب است. دسترسی را می‌توان به صورت مختلف تقسیم‌بندی کرد. دسترسی به افراد، دسترسی به فعالیت‌ها، دسترسی به کالاها و منابع، دسترسی به اماکن و دسترسی به اطلاعات. به استثنای مورد آخر سایر دسترسی‌ها فیزیکی بوده و وقوع آن‌ها نیازمند شبکه خاصی است. امروزه حل مسائل دسترسی و بهبود بخشیدن به کیفیت آن‌ها از اهداف عمده شهرسازی است. دسترسی مطلوب آن است که کلیه افراد در هر محدوده اعم از پیر، جوان و معلول، با درآمدها و امکانات مختلف را دربرگیرد و امکان انتخاب را برای همه فراهم سازد. دسترسی ارتباطات تنگاتنگی با کاربری‌ها دارد، زیرا نحوه توزیع فضایی کاربری‌ها است که مسئله دسترسی را به آن‌ها مطرح می‌سازد (بحرینی، ۱۳۸۶: ۲۰۳) وجود دسترسی مناسب موجب افزایش رضایت مردم از محله سکونت می‌شود و نقاطی که دسترسی خوبی ندارند از عدالت اجتماعی پایین‌تری برخوردار بوده و نیازمند برنامه ریزی هستند.

شاخص‌های تحقیق حاضر عبارتند از:

فضاهای سبز و پارک‌ها: قسمت‌هایی از محله که به این فضاها بیشتر دسترسی داشته باشد از سطح کیفی بالاتری برخوردار است و جمعیت حول این فضاها از سرانه لازم برخوردار خواهند بود.

مراکز تجاری: از جمله فضاهای پر رفت و آمد محلات می‌باشد که مردم نیازمندی‌های روزمره خودشان را از این طریق برآورده می‌کنند.

مراکز انتظامی: از فضاهایی که امنیت محله را می‌تواند تأمین کند و باعث آرامش روانی ساکنان شود.

شبکه معابر اصلی: هر چه دسترسی به معابر اصلی بهتر باشد، ساکنان بیشتری نیز از این فضا می‌توانند بهره‌مند شوند.

مراکز آموزشی: بایستی دسترسی‌های استاندارد بین اماکن مسکونی تا مراکز آموزشی رعایت شود و توزیع مکانی مناسبی در جهت برقراری عدالت اجتماعی در محله باشد.

مراکز مذهبی: در محله دزاشیب سه مسجد وجود دارد که حسینیه دزاشیب از قدمتی ۴۰۰ ساله برخوردار است.

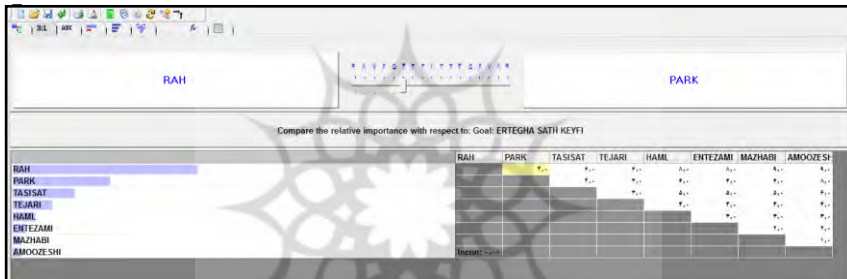
حمل و نقل عمومی: دسترسی مطلوب فضاهای عمومی به سیستم حمل و نقل عمومی از مصادیق برخورداری از عدالت اجتماعی در آن فضا است.

تأسیسات و تجهیزات: دسترسی به تأسیسات و تجهیزات شهری نیز باعث کارآمد بودن و ارائه خدمت مستمر و با کیفیت از سمت فضاهای عمومی شهری است.

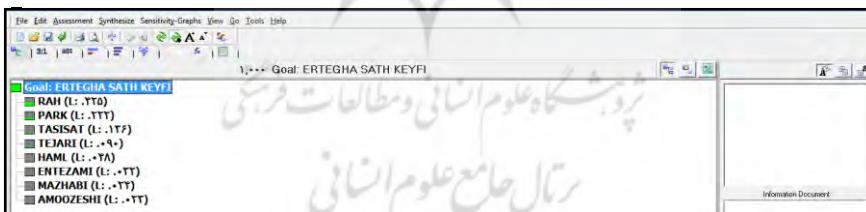
مراکز درمانی: دسترسی فضاهای عمومی به مراکز درمانی با توجه به حضور پر تعداد و همیشگی مردم به افزایش ایمنی این فضاها کمک می نماید.

تحلیل سلسله مراتبی

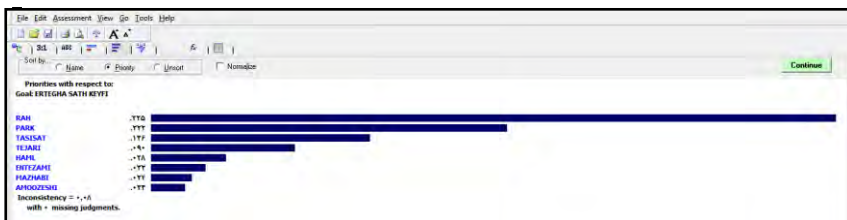
پرسشنامه ای بین جامعه خبرگان متشکل از ۵۰ نفر جهت اولویت بندی شاخص های فوق تهیه گردید و در نرم افزار expert choice تحلیل گردید. همانطور که مشاهده می شود نرخ ناسازگاری ۰.۰۸ می باشد.

شکل شماره (۲): مقایسات زوجی شاخص ها

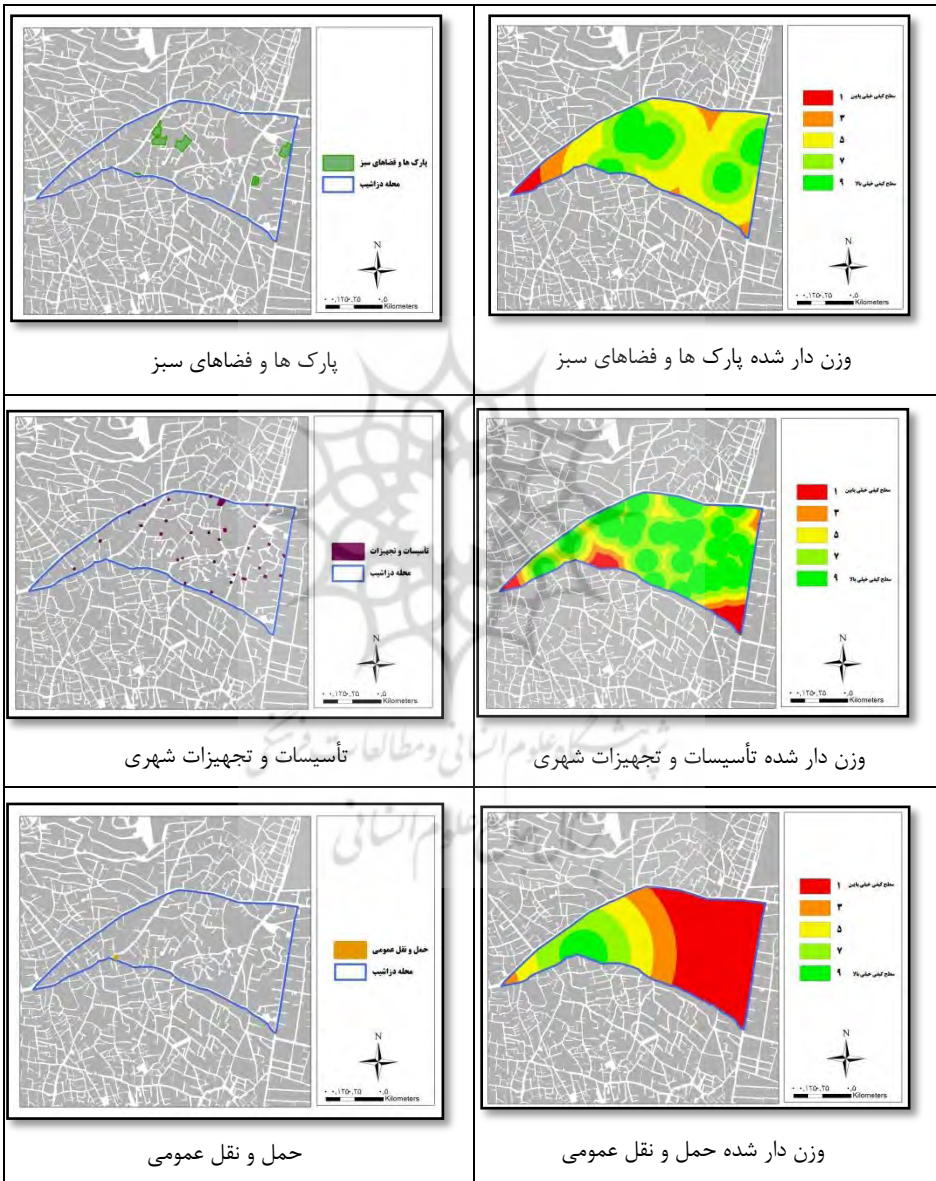

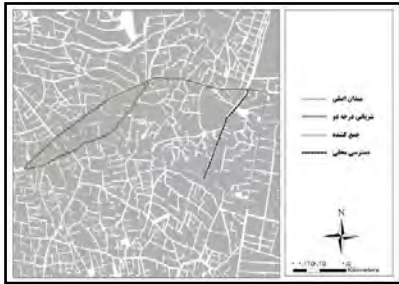
شکل شماره (۳): اوزان شاخص ها

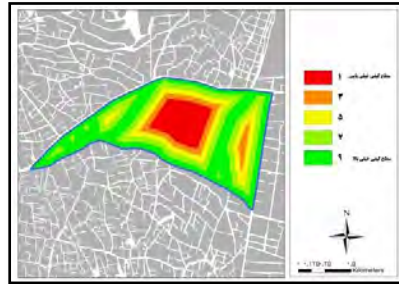
شکل شماره (۴): اولویت بندی شاخص ها

بیشترین وزن و اهمیت در بین ۹ شاخص مذکور، مربوط به دسترسی به شبکه ارتباطی اصلی با ۰.۴۲۵، دسترسی به پارک‌ها و فضاهای سبز با ۰.۲۲۲ و تأسیسات و تجهیزات با ۰.۱۳۶، مراکز تجاری با ۰.۰۹ و حمل و نقل عمومی با ۰.۰۴۸، مراکز انتظامی با ۰.۰۳۲، مراکز مذهبی با ۰.۰۲۴ و مراکز آموزشی با ۰.۰۲۳ امتیاز می‌باشد.

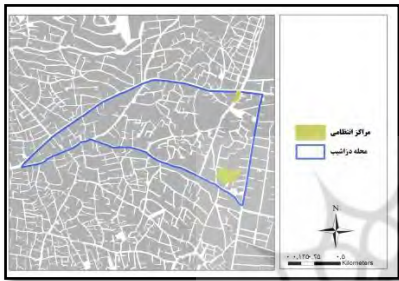

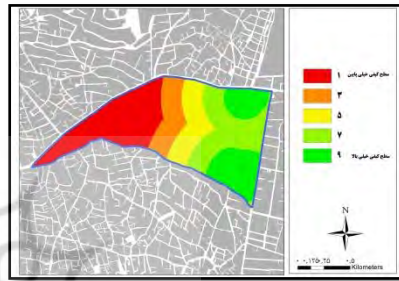
شبکه ارتباطی اصلی

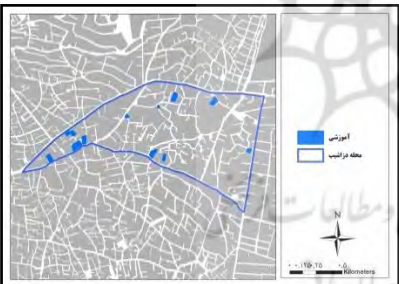
وزن دار شده شبکه ارتباطی اصلی

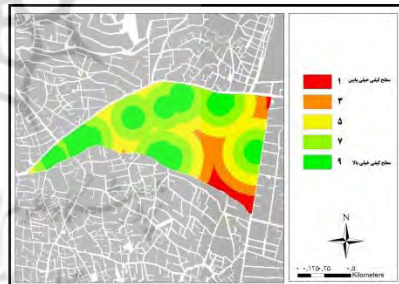
مراکز انتظامی

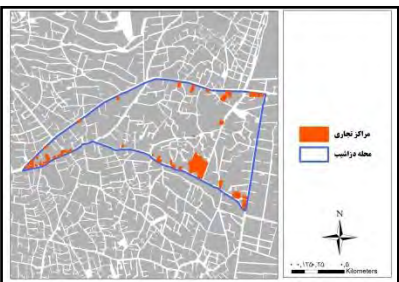
وزن دار شده مراکز انتظامی

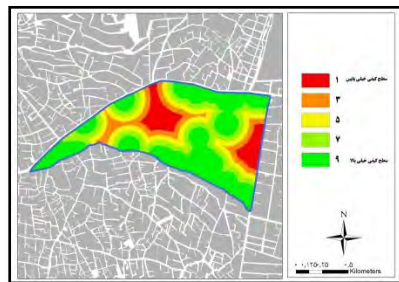
مراکز آموزشی

وزن دار شده مراکز آموزشی

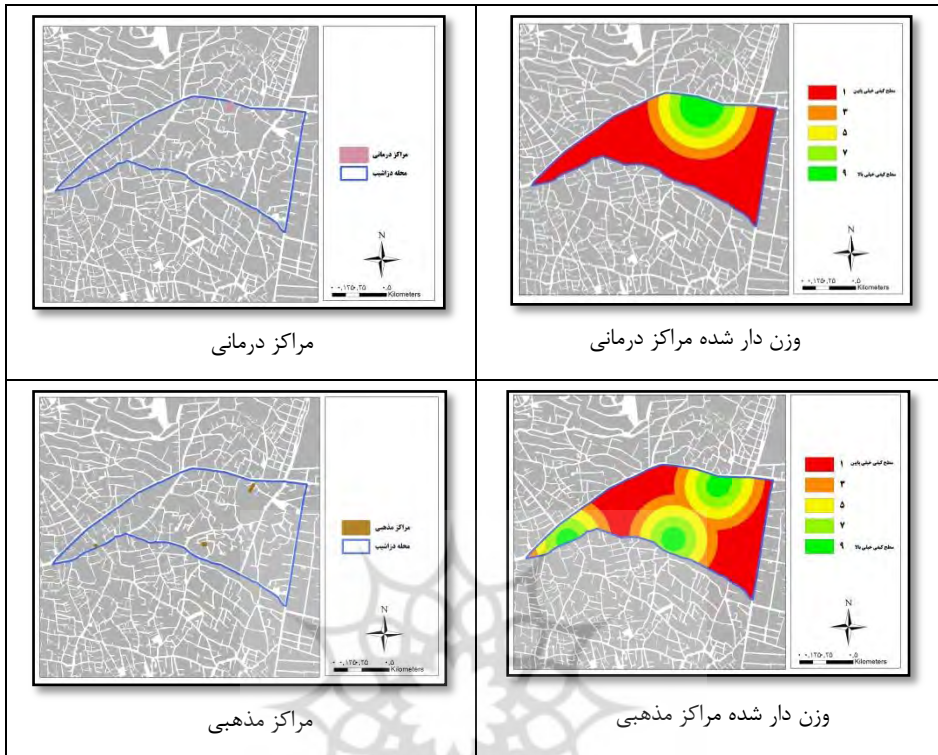

مراکز تجاری

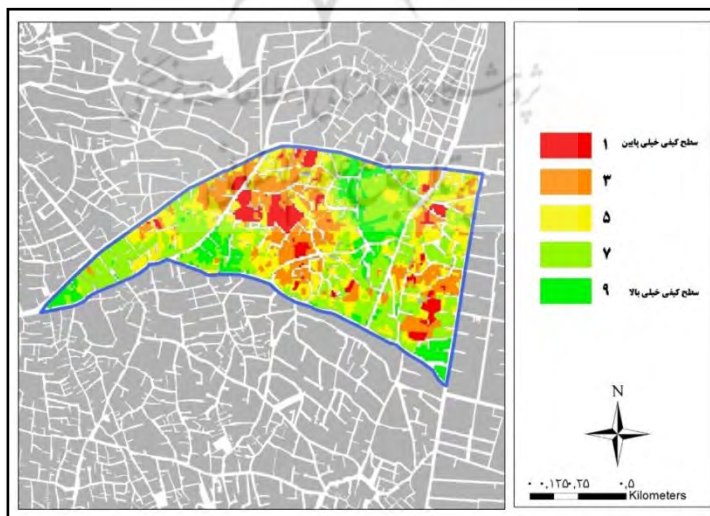

وزن دار شده مراکز تجاری

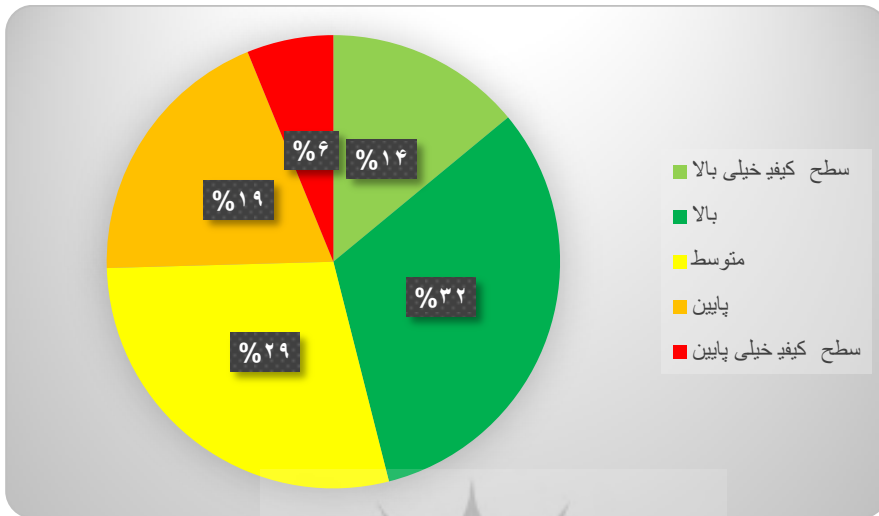

شکل شماره (۵): نقشه‌های وضع موجود و وزن دار شده شاخص‌ها با تأکید بر دسترسی

شکل شماره (۶): تحلیل سلسله مراتبی سطح کیفی فضاهای عمومی محله دزاشیب با تأکید بر دسترسی

شکل شماره (۷): نمودار میزان (درصد) سطح کیفی فضاهای عمومی شهری با تأکید بر دسترسی همانطور که در نقشه نهایی مشاهده می شود فضاهای عمومی واقع در مرکز و شرق محله از وضعیت نامناسبی به جهت برخورداری از عدالت اجتماعی، مواجه است. و نیازمند جانمایی کاربری ها و فضاهای عمومی شهری بخصوص فضاهای مذهبی، درمانی، انتظامی و حمل و نقل عمومی است.

نتیجه گیری

یکی از اهداف ایجاد محیط زندگی مطلوب برای ساکنان آن، ایجاد فضاهای عمومی شهری با کیفیت است. فضاهای عمومی که با جریان فعالیت های متنوع و دسترسی به آن ها منجر به شکل گیری و برقراری تعاملات اجتماعی می گردد. در تحقیق حاضر با توجه به ویژگی دسترسی به فضاهای عمومی در محله دزاشیب به بررسی سطح کیفی این فضاها در جهت شناسایی عرصه های کم بهره و بی بهره به لحاظ عدالت اجتماعی، پرداخته شد. و با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی ۹ شاخص مورد ارزیابی قرار گرفت که نتایج نشان می دهد مرکز و شرق محله از عدالت اجتماعی پایینی به جهت نقص دسترسی به فضاهای عمومی برخوردار است. که می توان راهکارهایی به شرح زیر پیشنهاد نمود:

- تقویت دسترسی وسایل حمل و نقل عمومی
- افزایش تواتر خدمات دهی وسایل حمل و نقل عمومی
- افزایش قابلیت پیاده مداری در فضاهای عمومی محله

طراحی شبکه دوچرخه سواری
افزایش فعالیت در لبه فضاهای عمومی محله
افزایش مراکز انتظامی محله
ایجاد محصوریت در فضاهای عمومی
تقویت پوشش گیاهی
نصب سطل های زباله به تعداد کافی
حذف کاربری های ناسازگار در فضاهای عمومی

فهرست منابع

۱. امینی، الهام، برومند، مریم، روح افزا، فاطمه (۱۳۹۲)، رزیابی عوامل مؤثر بر افزایش کیفیت فضاهای عمومی در شهرهای جدید، نمونه موردی: شهر جدید پرند، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۲۶، صص ۹۰-۱۱۰.
۲. ایزدی، محمد سعید، حقی، محمد رضا (۱۳۹۴) ارتقای احساس امنیت در فضاهای عمومی با بهره گیری از طراحی شهری (نمونه موردی: میدان امام شهر همدان)، نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، شماره ۲.
۳. بحرینی، سید حسین (۱۳۸۶)، فرایند طراحی شهری، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم.
۴. تقوایی، علی اکبر، بمانیان، محمد رضا، پور جعفر، محمد رضا، بهرام پور، مهدی (۱۳۹۴) میزان سنجی عدالت فضایی در چارچوب نظریه شهر عدالت محور؛ مورد پژوهی: مناطق ۲۲ گانه شهرداری تهران، مدیریت شهر، ۱۳۹۴، شماره ۳۸.
۵. حبیبی، کیومرث، هوشمند علیزاده، وراز مرادی مسیحی، سیوان ولدیدگی، ساسان وفایی (۱۳۹۳) بررسی و تحلیل وضعیت عدالت اجتماعی در ساختار فضایی شهر سنج، آرمانشهر، شماره ۷.
۶. رضویان محمدتقی و بیرام زاده حبیب، ۱۳۸۷، عملکرد مدیریت شهرهای کوچک در برنامه ریزی کاربری اراضی (مطالعه موردی: شهر بناب)، پژوهشهای جغرافیایی بهار ۴۰ (۶۳)، صص ۱۰۱-۱۱۴.
۷. رفیعیان، مجتبی، علیاکبر تقوایی و ارونگ ملاح (۱۳۸۶) درآمدی بر بازسازی پس از سانحه و الزامات ارتقای کیفیت محیط سکونت، سومین کنفرانس بین المللی مدیریت جامع بحران در حوادث غیرمترقبه، تهران.
۸. سرایی، محمد حسین (۱۳۹۳)، ارزیابی توزیع فضایی خدمات شهری با رویکرد عدالت اجتماعی، مورد پژوهی: منطقه ۳ بندرعباس، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد.
۹. سندراهردی محله دزاشیب، ۱۳۸۹، سازمان شهرداری تهران.
۱۰. شکویی، حسین و سیدمهدی موسی کاظمی (۱۳۷۸) مولفه های اجتماعی-اقتصادی توسعه پایدار شهری، پژوهش موردی قم، تبریز، اولین همایش مدیریت توسعه پایدار در نواحی شهری، دانشگاه تبریز، صص ۱۲۹-۱۲۰.
۱۱. علی اکبر تقوایی، سکینه معروفی، سمیه پهلوان (۱۳۹۲) ارزیابی تأثیر کیفیت محیط شهری

- بر روابط اجتماعی شهروندان (مورد مطالعه: محله آبکوه شهر مشهد)، نقش جهان، شماره ۱.
۱۲. علی پور روجا، خادمی مسعود، سنماری محمدمهدی، رفیعیان مجتبی (۱۳۹۱) شاخصه های کیفیت محیطی در شناسایی اولویت های مداخله در محدوده بافت فرسوده شهر بندرلنگه، باغ نظر، شماره ۲۰.
۱۳. لطفی، صدیقه، منوچهری میانداوب، ایوب، آهار، حسن (۱۳۹۲)، شهر و عدالت اجتماعی: تحلیلی بر نابرابری های محله ای (مورد مطالعه، محلات مراغه)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۸، شماره پیاپی ۱۰۹، صص ۶۹-۹۲.
۱۴. مرصوص، نفیسه، ۱۳۸۲، تحلیل فضایی عدالت اجتماعی در شهر تهران، پایان نامه دوره دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس.
۱۵. مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران (۱۳۹۲) بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت فضایی میدین با رویکرد طراحی شهری، گزارش شماره ۱۷.
۱۶. مسعودی، کیومرث (۱۳۸۶) فضاهاى عمومی شهری، جایگاه تعامل اجتماعی، مجله شهرداریها، سال سوم، شماره ۲۶.
۱۷. هاروی، دیوید، ۱۳۷۶، عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه فرخ حسامیان و همکاران، تهران: انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری.
18. Harvey, D. (1997). Social Justice and city (Hesamiayan F., et al. trans.), Tehran: Processing and urban planning.
19. Acocella, Nicola, 2002, «Theories of Justice, Social Condition and personal responsibility in Roemer Contribution», University of Rome La, Sapienza.
20. Barry, B., 1989, Theories of justice London, harvester- wheat sheaf.
21. Barton, Elizabeth & Williams keyti & Jens Mayk, 2001, Compact city and urban sustainability, Namaieh magazine.
22. Zhou, P, P.W Ang, and K.L Poh. "Decision analysis in energy and environmental modeling: An update. «2006», 2604-2622.
23. Saatty Tomas.L (1980), The Analytic Hierarchy Process ,MC Grow-Hill, New York, USA.
24. Sener, B., Suzen, M. L., Doyuran, V., (2006). Landfill site selection by using geographic information systems. Environ Geol, 49: 376-388.